

Саша Кнежевић

ПОСЈЕТА КЊАЗА НИКОЛЕ ЛОНДОНУ 1898. ГОДИНЕ

Године којима се завршавао прошли вијек као да су биле године признања за династију Петровић, која је баш тада славила 200 година на пријестолу Црне Горе. Династија Петровић ће у овим годинама доживјети нека спољнополитичка признања и успјети да се породично повеже са најзначајнијим европским дворовима. Година прославе и јубилеја династије била је 1897. Једна од првих честитки је стигла из Велике Британије, од Краљице Викторије, коју је књазу Николи пренио њен посланик на Цетињу, Кенеди¹. У овој години ће се пружити прилика династији Петровић да један од њених чланова заузме значајно мјесто у међународној администрацији.

На једној сједници Конференције о Криту предложено је да гувернер Крита буде Божо Петровић, књажев рођак и предсједник Државног савјета Књажевине Црне Горе. Овај приједлог улиједио је на руску иницијативу. Са њим се једино није сагласио књаз Никола, који је налазио неке породичне разлоге против ове кандидатуре. Прави разлог је, у ствари, била завист и љубомора код књаза, који се увијек плашио повећаног престижа и популарности било ког Црногорца. Правдајући се пред руским царем, књаз је наводио разлоге, као што су: да је имао у виду начело народности, па да није могао дозволити да његов владалачки дом допринесе раздвајању Крита од Грчке, јер би изазвао нерасположење грчке јавности.² Тако је

¹ "Глас Црногорца" бр. 14. јануар 1897.

Текст телеграма Солзберија: "Краљица Викторија Вам налаже да поднесете Књазу Њезина топла честитања и Њезине најбоље жеље поводом годишњице, коју Његово Величанство данас слави. Изволите представити моја честитања, пуна поштовања, и моје жеље за срећу Његовог Височанства, Династије коју он представља и земље над којом он влада".

² И. Радосавовић, Међународни положај Црне Горе у XIX вијеку, Београд 1960. стр. 97.

прилика за признање које је династија заслужила пропала због сујете књаза Николе. Црногорци су ипак били присутни на Криту, у саставу међународних мировних снага, односно жандармерије. О одлуци Конференције амбасадора у Цариграду, да и Црногорци буду извршиоци међународних одлука на Криту, обавијестио је црногорску владу енглески амбасадор у Цариграду. На Криту су Црногорци били организовани у двије чете и тамо су остали све до марта 1899. године.³ Књаз се сигурно осјећао поласкан слањем својих људи у састав међународних снага.

Године 1896. извршена је на Цетињу 9. августа вјеридба принцезе Јелене са Виктором Емануелом, будућим краљем Италије⁴. Ово је било од великог значаја за Црну Гору и њену династију и знатно ће утицати на интензиван развој веза Италије и Црне Горе. Италијански политички и економски уплив у Црној Гори од тада ће бити врло значајан. С друге стране, ова породична веза је била и промоција црногорске династије пред Европом. Енглеска краљица Викторија лично је упутила честитке књазу Николи поводом овог догађаја.⁵

Само неколико мјесеци касније водиле су се припреме за вјеридбу књажеве кћерке Ане са принцом Батенбергом, рођаком енглеске краљице. Управо тим поводом, у знак своје наклоности и уважавања, краљица Викторија одликовала је књаза Николу I степеном свог краљевског ордена "Викторија". Књазу је орден уручио енглески посланик Роберт Кенеди у свечаној аудијенцији.⁶ Заказана вјеридба принцезе Ане са принцом Францом Јосифом Батенбершким извршена је у Ници 21. марта. Овом свечаном догађају присуствовао је и књаз Никола. Најстарији брат принца од Батенберга био је ожењен принцем Викторијом Хесенском, унуком енглеске краљице Викторије. Други му брат је, већ покојни брат, био ожењен најмлађом кћерком енглеске краљице, принцем Беатрисом.⁷ У Ници је књаз 18. марта посјетио енглеску краљицу, а сјутрадан је енглески престолонаследник узвратио посјету. Увече је краљица Викторија дала свечану вечеру у част вјеридбе, којој је присуствовао и црногорски књаз. Он је сјутрадан отишао у Рим, па у Цетиње.⁸ У Црној Гори се придавао велики значај овим разговорима, наводећи да је то први сусрет владара

³ Исто, стр. 98.

⁴ "Глас Црногорца", бр. 33, 10. октобар 1896.

⁵ "Глас Црногорца", бр. 34, 17. август 1896.

⁶ "Глас Црногорца", бр. 11, 15. март 1897.

⁷ "Глас Црногорца", бр. 12, 22. март 1897.

⁸ "Глас Црногорца", бр. 13, 29. март 1897.

двје земље. О сусретима у Ници пише и Гавро Вуковић: "Истом приликом вјеридбе принцеза Ане находио се у Ници и први министар Енглеске. С њим је књаз измијенио више састанака. Нешто краљичиним упливом, нешто књажевим настојавањима код премијера енглеског настао је преокрет у енглеској политици ка Црној Гори. Краљица и њен министар дали су ријеч књазу, да ће убудуће Црне Гора бити примљена постојано у сферу обзира енглеске дипломатије.⁹ Један од првих знакова поштовања ових обзира било је подизање нивоа заступника Велике Британије у Црној Гори са ранга отправника послова у Црној Гори на ранг министра резидента. "Други знак био је тај, што је Влада Енглеске званично позвала књаз да буде представљен у мају при великим свечаностима поводом јубилеја шездесетогодишње владавине краљице Викторије. Књаз се одазвао томе позиву, пославши у Лондон престолонаследника Данила да га заступа. Пријем књаз Данила у Лондону био је изванредан. Он је одликован између многих чланова краљевске фамилије различитог ранга првим мјестом, а имао је *presence* и пред заступницима многих дворова, осим великих сила. Трећи видљиви знак преокрета енглеске политике према Црној Гори а краљевског благовољења према књазу нашем, био је тај, што је књаз авансиран у краљичином империјалном ордену Викторије од простог на звијезду у брилијанте, која се ријетко и изузетно на страни даје.¹⁰

Да ово питање одликовања није било без значаја и да је изазвало пажњу политичког свијета говори нам и изјештај српског посланика из Лондона: "Аустријски амбасадор, гроф Дели причао ми је како је ономад обраћао пажњу Лорда Солзберија на ово велико енглеско одликовање књаз Николе које се може тумачити на штету и краља Србије и Аустро-Угарске. Лорд Солзбери му је казао: да влада енглеска и политика државна немају просто ништа са тим комплиментима, да Краљица има право да поклања ордене исто онако као и брошеве и браслетне и игле, не питајући владу о томе ништа, да је књаз Никола два пута излазио пред Краљицу и оба пута очарао је својим црногорским костимом и својим понашањем, да га је она, приликом вјеридбе његове кћери са принцом Батенбергом из учтивости позвала да јој дође у походе док се у Виндзору бавила и да је он добивши орден у брилијантима- изјавио да већ не може да одоли живој жељи већ мора да дође одмах да Краљици руку пољуби.¹¹ Сигурно је да аустро-угарској политици није одговарало породично повезивање

⁹ Г. Вуковић, Мемоари III, Цетиње 1985, стр. 13-14.

¹⁰ Исто, стр. 18.

¹¹ Архив Србије МИД ПО IV/199 2/14 мај 1898. извјештај из Лондона.

црногорске династије са енглеском а подозрење се осјећало и у другим срединама, прије свега у Русији. Руски посланик на Цетињу обавијестио је свога министра тражећи упуство. Књаз Никола није хтио предузети овако једну значајну и атрактивну посјету без претходног одобрења из Русије: "За вријеме бављења свога у Ници поводом вјеридбе принцезе Ане за грофа Батемберга, књаз Никола је позван у Лондон, добио је орден Викторије. Књаз жели знати да ли је угодна та посјета Његовом Императорском Величанству".¹²

Почетком маја 1897. извршено је на Цетињу вјенчање принцезе Ане и принца Батенберга. Књаз Никола је у здравици посебно захвалио краљици Викторији што је она одлучила да Кенеди буде министар код њега (министар - резидент). 6. маја извршено је свечано вјенчање у катедралној православној цркви, по православном обреду. Вјенчање је вршио митрополит, а затим су сви отшли у стан енглеске делегације, гдје су младенци примили благослов по пропису евангелске цркве.¹³ Посланик Кенеди је на најбољи начин оцртао овај догађај за Црну Гору и њену династију. Отпоздрављајући на књежеву здравицу, он је рекао: " За први пут видимо владајући династију црногорску, која је већ најтјешње везана са Узвишеним Владарима Русије и Италије гдје улази у одношаје блиског сродства са Краљевском Инглеском породицом".¹⁴ Монархистичка осјећања су сигурно и на једној и на другој страни била јака, те надаље често сријећемо изразе наклоности и обзира у многим приликама. 12. маја, за рођендан краљице Викторије било је у дворској капели благодарење, у присуству књажевске породице. Кенеди је послјије дао вечеру, којој је присуствовао престолонаследник Данило.¹⁵ Данило ће мјесец дана касније, заједно са својом сестром Јеленом Савојском, присуствовати и великим свечаностима у Лондону поводом прославе шездест година владавине краљице Викторије.¹⁶ Свакако да је битно то што се црногорска династија појавила на овако великим свечаностима гдје се сакупља европска аристократија. Много битније од тога је какве су конкретне политичке и друге посљедице могле проистећи из тога. Да ли ће британска политика бити благонаклонија према Црној Гори? У Црној Гори се осјећа извјесна промјена у осјећањима, јер се коментари у штампи крећу до оправдања

¹² А.В.П.Р. дјело 3321 I 8-442, Цетиње 6. април 1898. Љермонтов-Муравјеву.

¹³ "Глас Црногорца", бр. 19, 9. маја 1897.

¹⁴ Исто.

¹⁵ "Глас Црногорца", бр. 12, маја 1897.

¹⁶ "Глас Црногорца", бр. 24, 14. јун 1897.

британских колонијалних ратова - "куда је морала слати походе у одбрану интереса својих поданика".¹⁷

Са енглеске стране стални изрази династичког уважавања, манири и куртоазни обзири, нијесу, наравно, значили промјену реалне политике, мада се може рећи да су овај продор на британски двор и зближавање добро дошли Црној Гори. Гавро Вуковић чак пише: "Закључујем са тврдњама да је удадбом књегиње Ане за Батембергом постигнута корист, а наиме: да нестане енглеска хладноћа и quasi непријатељство ничим заслужено и да нас Енглеска боље гледа и прима и у народу - односно држави, као и у династији, кад се тиче међународних питања која су путем дипломатије ријешавана".¹⁸

Посјета књаза Николе Лондону изазвала је пажњу дипломатије, а посебно Русије, Аустроугарске и Србије. Сви су покушавали докучити стварни циљ ове посјете. Она је могле изазвати руске сумње у погледу држања књаза Николе, што је њега највише забрињавало, па, као што смо видјели, он није хтио ни отићи без руске дозволе. Обично се у политичким круговима шпекулисало са тим да књаз има намјеру вјерити престолонаследника са неком од енглеских принцеза или да ће у Енглеској тражити зајам за Црну Гору. Тим поводом српски посланик у Лондону Ч. Мијатовић износи своје мишљење влади: "Ја не верујем да може имати озбиљна основа мисао о верењу црногорског престолонаследника с којом од енглеских принцеза. Још мање изгледа има у Лондону за какав зајам црногорски. Но, постараћу се да сазнам шта је прави циљ великој књажевој походи овде".¹⁹ Књаз је стигао у Виндзор у суботу 2. маја у пратњи Кенедија. У понедељак краљица Викторија је дала у његову част галадине, на којој је био присутан и предсједник Владе Солзбери.²⁰ О дочеку књаза Николе у Лондону српски посланик извјештава да га је дочекао Дука од Јорка (син принца Велског) у униформи официра, да је била постројена чета војника као почасна стража и да је један ескадрон пратио дворска кола у којима се књаз одвезао са станице у Бакингам палату.²¹ Књаз је иначе био смјештан у Бакингамској палати, гдје је прво имао разговоре са енглеским престолонаследником и другим званичницима, прије него што је

¹⁷ Исти број.

¹⁸ Гавро Вуковић, Мемоари III, Цетиње 1985., стр. 19.

¹⁹ Архив Србије МИД ПО IV/199 2/14 мај 1898. Извјештај из Лондона.

²⁰ "Глас Црногорца", бр. 19, маја 1898.

²¹ Архив Србије МИД ПО IV/202, бр. 86, 3/15 маја 1898., Извјештај из Лондона.

отишао код краљице у Виндзор.²² Посланик Србије Мијатовић је покушао да се прије ове посјете краљици сретне са књазом Николом, али у томе, тога дана, није успио.²³ "Глас Црногорца" каже да је књаза у Виндзору дочекала краљица и да је том приликом свирана црногорска химна. На вечери краљица Викторија је имала Данилов орден у брилијантима, а Никола Викторијин орден у брилијантима. Књаз је овом приликом највише разговарао са лордом Солзберијем.²⁴ Књаз је у Лондону присуствовао богослужењу у руској цркви поводом царевог рођендана. Да је ово имало и неки други смисао свједочи извјештај Мијатовића који преноси разговор са Веселицким - Божидаревићем, дописником "Новога Времена" из Петрограда: "По ономе што ми је Веселички причао, Русима није мило што је Кнез Никола "дојурио тако нагло" да захвали на енглеском ордену баш сада, када енглески министри упоређују Русију "с ђаволом с којим не треба ни седати за вечеру без кашика са дугачком дршком". Уосталом, они су смислили да доведу Кнеза Николу у једну интересантну дилему. Веселички му каже: да је овдашњи руски прота Смирнов писао Кнезу да га подсети, да у идућу среду пада Царев дан рођења, и да му изјави надежду, да ће он тога дана лично на благодарење у руску цркву доћи. Веселички, који добро познаје Русе, вели да би они сви сматрали за прави скандал ако Кнез не би дошао у цркву на благодарење, или ако би уочи самог тог дана из Лондона отпутовао! С друге стране, и са енглеским орденом на прсима, да се одвезе у руску цркву па да одстоји молебствија, да Бог помогне Цару руском да под своје ноге покори "враги и супостати своји". Да је какав Мефистофелес кувао у ђавољем котлу овакву ситуацију, не би је могао овако докувати! Да овде остане преко среде, и да не присуствује руском благодарењу, то није ни мислити, ако остави Лондон пре среде неће држати или управо неће моћи ни почети своју финансијску операцију, а увредиће Русе; ако, пак, остане и присуствује руском благодарењу показаше исувише јасно Енглезима, коме је то њихова краљица подарила орден у брилијантима".²⁵ Већ смо рекли да је књаз Никола присуствовао овом

²² "Глас Црногорца", бр. 19, 9. маја 1898.

²³ Архив Србије, МИД ПО IV/202, бр. 86, 3/15. маја 1898.

Ордонас му је рекао да књаз иде у Оксфорд и да се пакује: "Рекосте, прихватих ја да Кнез полази за Оксфорд." - Јесте, одговори Церовић, за Оксфорд. - Зар неће још данас ићи да походи краљицу? - Па зато иде у Оксфорд. - Краљица није у Оксфорду, него у Виндзору. - Божја вјера, ја не знам баш куда ми идемо, знам само да идемо тамо у онај град гдје је краљица.

²⁴ "Глас Црногорца", бр. 20, 16. маја 1898.

²⁵ Архив Србије МИД ПО IV/204 3/15. маја 1898. Извјештај из Лондона

богослужењу, што констатује и руски извор из Лондона.²⁶ Исти извор описује и остали дио посјете књаза Лондону, али не говори ништа о евентуалним циљевима и разговорима.

Међутим, може се закључити да књаз није у Лондону постигао оно што је хтио. Мијатовић је на аудијенцији код Силзберија констатовао да је књаз отишао љут, на шта му је Солзбери одговорио да га то ни мало не изненађује. "Књаз је лично врло пријатан човјек, а види се и да је окретан. Али, када је изашао јасно са својом жељом да му ми помогнемо да добије за себе једну кришку (a slice) од земаља које сад Аустрија држи, ја сам му исто тако јасно казао: да то не лежи у нашој власти и да му у томе не можемо ништа обећати".²⁷ С обзиром да ни питање црногорског зајма није мрднуло са мртве тачке, књаз је можда имао разлога за незадовољство, али познато је, с друге стране, да су његове амбиције и очекивања увијек били знатно већи од могућих.

Још један догађај обиљежиће његову посјету Лондону. На сам дан поласка књажевог, умро је познати државник и пријатељ Црне Горе Гледстон. Као да је судбина намјестила да баш приликом посјете црногорског владара Енглеској, нестане онај који је најљепше ријечи изговорио о Црној Гори и највише од свих енглеских политичара за њу конкретне политичке користи направио. Књаз Никола је, мотивисан осјећањима искреног жаљења, упутио телеграм који је објављен у "Дели кронику": "Велика Британија, ваша отаџбина, богата је знаменитијем и генијалним људима, а онај између њих, који је сада умро, био је блиски искрени пријатељ моје земље. Смрт његова тежак је бол за мене. Он нас је помогао и својим пером и својом бесједом, и његове ријечи "Hands off", још се понављају и одјекују по Балкану... Част спомену великог мужа, покој његовој души! За Црногорце, испуњене захвалношћу, ја позивам божји благослов на његов незаборавни спомен".²⁸

Овај телеграм изазвао је реакције политичких кругова у Лондону. Мијатовић је извијестио своју владу изразивши мишљење да се у телеграму осјећа оскудица доброга такта, "Кога сам год од мојих колега данас видео сваки је налазио, да је Кнез Никола погрешно што је онако телеграфисао и да је у томе телеграму дао јавности кључ да може погодити у каквом се расположењу налазио, кад је са лордом Солзберијем говорио. Из Бакингом палате телеграфисати органу радикалне партије како оно што је Гледстон

²⁶ АВПР ПО дј. 3321 I. 9-460, 13. мај 1898. из Лондона Staal.

²⁷ Архив Србије МИД ПО IV/208, 10/22. мај 1898. Извјештај из Лондона.

²⁸ "Глас Црногорца", бр. 20, 16 мај 1898.

пре осамнаест година довикнуо гневно Аустрији "Hands off" односно Босне, како се то још и данас разлиже по Балканском полуострву, то није друго него једна јавна демонстрација противу Аустрије, а такву демонстрацију предузимати из Бакинџем палате противу једне силе која је у пријатељству с Енглеском, значи злоупотребити Енглеско гостопримство".²⁹

Аустро-Угарски посланик је директно тражио мишљење од Солзберија о телеграму књаза Николе, на што му је Солзбери одговорио да га није читао, али ако је тачна интерпретација коју му предочава амбасадор да се чуди да је књаз могао такву бестактичност учинити.³⁰ Ова осјетљивост Аустро-Угарске прати Николину посјету од почетка до краја. Исто тако, с обзиром на тадашње стање односа између Србије и Црне Горе, нису чудни ни изрази сумњичавости и незадовољства у извјештајима српског посланика из Лондона.

У Црној Гори поводом смрти Гледстона није пак било разлога да се води рачуна о дипломатским обзирима. "Глас Црногорца" је донио вијест о Гледстоновој смрти и написао овај пут Црногорску апотеозу Гледстону. Текст се завршава ријечима: "А Црна Гора остаће му вјечним дужником. Нико није оцијенио и прославио јуначка дјела Црногораца; нико није признао заслуге Црне Горе, растумачио њен значај на Балкану и доказао њена права на будућност као овај најплеменитији човјек XIX вијека".³¹ И у наредним бројевима лист је опширно писао о животу и дјелатности Гледстона.

Иако посјета књаза Николе Лондону није у потпуности испунила његова очекивања, он није престао да се обраћа на ову страну и није одустао од покушаја да реализује своје планове. Настојао је да нешто више учини преко енглеског представника на Цетињу, Кенедија. О каквим се, заправо, условима ради и чему се разговарало у Лондону сазнајемо из руског извора. Овај докуменат, депеша Губастова са Цетиња руској Влади од изузетног је значаја за разумијевање циља Николиног пута у Лондон и руских подозрења у вези са тим: "Од повратка из Лондона књаз се приближио са енглеским министром Кенедијем, виђали су се свакодневно и разговарали о стварима породичним и државним. Његово Величанство стекло је уверење да би му у сарадњи са Кенедијем пошло за руком да поправи финансије књажевства да образује компанију за изградњу луке у

²⁹ Архив Србије МИД ПО IV/206, 8/20 мај 1898, извјештај из Лондона.

³⁰ Архива Србије МИД ПО IV/208, 10/22 мај 1898, извјештај из Лондона.

³¹ "Глас Црногорца", бр. 19, 9. мај 1898.

заливу Валданос. Сабесједници су разматрали о браку наследника. Књазу је пала на памет прилично чудна мисао да поднесе преко енглеског посланства у Константинопољу захтјев о надокнади расхода за издржавање црногорске војске у појачаном саставу на албанској граници у време нереди у беранском округу". Губастов даље каже да ни једна од тих жеља није наишла на прихватање од његовог колеге, али је изразио спремност да ће урадити све што може ради задовољења књажевих жеља. "Не могу при томе, наставља Губастов, а да не примјетим да је књаз без обзира на остало исказивање поштовања према мени, ниједном се ријечју није посавјетовао са мном о тим стварима". Тврдећи да је о свему сазнао, поверљиво, од једног књажевог министра наводи да се у Лондону и на Цетињу разговарало о женидби престолонаследника и о кредиту за Црну Гору у висини од 4-5 милиона франака. Руски посланик сматра да од овога неће бити ништа и указује на противурјечност код књаза између ријечи и дјела. "Иако ме је увјеравао да неће ништа урадити без одобрења Императорског Величанства он је на моје очи из дана у дан, мјесецима скривао преговоре са енглеским министром по питањима која нису ни мало безначајна за Црну Гору".³²

Може се закључити да је посјета књаза Николе Лондону изазвала интересовање страних политичких кругова али и извјесна подозрења и сумње у Русији. Могуће је да је књаз Никола, еуфоричан и склон нереалним амбицијама, превише очекивао од ове продубљене везе са Енглеском. Међутим, основни курс своје политике, а то је ослањање на Русију, он нити је хтио нити је могао мијењати. Британско-црногорски односи су овом посјетом добили на интензитету и она је доста значила за међусобно упозорење и разумијевање. Контактима ће надаље бити живљи и динамичнији а интересовање британских публициста, путника и туриста за Црну Гору ће се повећати.

Спољнополитичким плановима Црне Горе и даље се обраћала одређена пажња и настојало докучити да ли увијек иза тога стоји руски интерес на Балкану. У вези одређених настојања књаза Николе увијек је било доста шпекулације у страниој штампи и политици, па и у енглеској. Навешћемо један текст из лондонског "Daily Telegraph"-а непосредно послје Књажеве посјете Лондону, под насловом "Смутња на Балкану" (Trouble in the Balkans) написан од дописника из Беча, у коме се, између осталог, каже: "Књаз Црне Горе предузимље да се користи ситуацијом па да оствари свој давнашњи план о оснивању велике Балканске Алијанце, у коју српска династија не би била примљена. Све већа раздраженост између

³² АВПР ПО дј. 3321, I. 9, Цетиње 14. август 1898. Делеша Губастова.

Србије и Бугарске као и дезорганизирано стање Србије, фаворизују план кнежев, који се (Књаз) у случају изгнанства Обреновића, нада постати Краљем свих Срба на Балкану".³³

Овакве интерпретације спољнополитичких планова књаза Николе, у Енглеској су обично потицале из аустроугарских кругова. Представа Балкана уопште, као простора у коме је све могуће није била страна Енглезима. Њихова политика се, међутим, као и раније, трезвено и прагматично бавила овим простором, у оној мјери у којој је Енглеска иначе тих година била присутна у Европи.

³³ Архив Србије МИД ПО IV/219, 30. мај 1898. Извјештај из Лондона.

Saša Knežević

THE VISIT OF KING NIKOLA TO LONDON IN 1898

SUMMARY

This study is about Prince Nicholás visit to London in 1898. The visit is realized after families connection between Montenegro and British dynasty. With this visit, Princ Nichola wanted to make contacts with British financial circles for the sake of loan obtaining for Montenegro. Montenegrin monarch also wanted to gain support of Great Britain for his foreign political plans. The results of that visit were not as Prins Nichola had expected. Nevertheless he was striving to achieve his goals in the course of next few years.

Documentation for this study have been taken from Archive of Serbia in Belgrade, AVPR in Moscow, State Archive in Cetinje, as well as from domestic and foreign press.